

„Az iskola tetszett nekem...”

A Miskolctól délnyugatra fekvő Sályban, az iskolába vezető út végén ma is ott áll egy ház, melyen márványtábla aranybetűi hirdetik, hogy valaha itt járt iskolába *Gárdonyi Géza*.

Persze a tábla már nem azon a házban áll, amelynek falai közé a kis Gárdonyi járt. Azt az épületet lebontották és 1890 táján újat építettek a helyébe. Erre került az emléktábla. De azt a régi házat mégis érdemes előásnunk az író gyermekkori emlékezetéből.

Lássuk, hát milyen is volt valójában Gárdonyi Géza sályi iskolája?

„Félig földbe süllyedt ház, földes szoba, ablakai kicsinyek, fala alacsony. Mindössze 3—4 hosszú pad volt benne” — írja később Gárdonyi.

Tíz évvel ezelőtt egy 87 éves volt Malýata-tanítvány, *Mészáros József* is azt mondta róla nekem, hogy csak tetőfedő anyagában különbözött a régi falusi házaktól. Ugyanis „fazsindellyel vót fedve”. A parasztházak meg akkoriban szalmatetősek voltak. Az udvara meg olyan volt, mint minden falusi házé: istálló, malacól, fáskamra volt rajta meg szalmakazal.

Az épület elején volt a tanterem. Egyik ajtaja az udvarra nyílt. Itt jártak be a gyerekek. Másik ajtaján a tanító konyhájába lehetett bejutni.

Egyetlen tanterembe járt mind a hat osztály; mégpedig egyszerre. A bejárattól balra és jobbra egy-egy hosszú, kecskelábú asztal állott a gyerekek részére. Olyan, mint a régi kocsmái asztalok. Melléjük hosszában két-két lóca volt lehelyezve. Asztalos ugyan dolgozott már akkor a faluban, de az ő finomabb munkáját drágának tartották iskolás gyermekek számára. Így hát csak maguk ácsolták a falusi emberek az iskolapadokat.

A 90 éves *Horváth János* 1962-ben így mondta el készítésüket: „Hozták az erdőről a nagy gömbölyű fákat. Elhasították a fát, abba lyukat fúrtak, úgy vót betéve a láb. Ha aztán egy ilyen pad a lábára dült a gyerekek, bizony megérezte. A padok előtt meg hosszú kocsmasztal állott. Az is abból a négycolos keményfából. Mikor bementünk az iskolába, a kalapot az ablakba tettük. A tarisznya, amibe a könyveinket vittük, az ódalunkon vót mindig. A tanítás alatt is. A jányok meg a kosarat, amibe a könyveket hozták, oda tették maguk alá a lóca alá.”

A hosszú asztalokon és lócaikon kívül a tanítónak egy kis karszékje, asztala, s egy régi zongorája volt a teremben. A konyha felőli falon falitábla lógott, s egy vaskályha húzódott meg a sarokban. Télre a kályha környéke tele volt rakva fával, s a kályha közelébe került a tanító karszéke is. A fát a gyerekek hordták. „Mert az iskolának nem volt fája, s ősi szokás szerint maguk a tanulók fűtöttek. Minden gyerek vitt a hóna alatt egy darab fát, s átadta a vigyázónak. Az meg ledobta a kályha mellé. Ilyen módon annyi fa gyűlt össze, hogy a tanítóné konyhájára is elég volt” — írja Gárdonyi.

De „az iskola fegyelmezett volt és elég tiszta. Még az utcán is rendbe kellett hazamennünk” — emlékezik vissza az író. Sőt, másik helyen egyoncson azt írja: „Az iskola tetszett nekem”.

Hogy ez a szegényes, komor külsejű iskola megnyerhette egy szép iránt fogékony, hét esztendős gyerek tetszését, az elsősorban az iskolában tanító *Malyáta Ignác*znak köszönhető.

„Ma is előttem van — írja Gárdonyi — ez a hosszú nyakú, szőke, göndörhajú, körszakállas ember, amint csendes méltósággal jár fel és alá az iskolában. Valami különös büszkeség volt ebben az emberben. Mire volt büszke, nem tudom. De mindig büszke volt. A triumfáló római hadvezér fejtartása nem lehetett emeltebb, mint az övé. Mikor végigment a falun, mint ha bevonulást tartana. Szürke magyar ruhában járt, és magas botot hordott, mint a bíró.” Pedig ez az ember akkor düledező, egészségtelen lakásban lakott. Fizetése volt is, meg nem is. Mert az akkori egyházi iskolában tanító pedagógus fizetésének egy része a párber volt. Az a véka búza vagy rozs, amit a szülőktől kapott, ha azok megfizették. Másik része meg a természetben kapott föld, amelynek termése az időjárás szeisélyétől függött. 1872. május 12-én pl. kétségbeesetten írja naplójában: „5 óraker borzasztó jég esett a sályi határon... elverte a Tagon lévő búzát, illetőleg minden veteményemet. Nincs bizodalom!” Mégis ez az ember azt írja később nagygyá lett tanítványa lapjában, a Gárdonyi szerkesztette Tanítóbarátban, hogy a tanításhoz elengedhetetlen tényező az *üde lélek*. Csodálatra méltó hivatástudata és lelkireje volt Malyáta Ignácznak, hogy ilyen körülmények között is mindig odaadással és kiváló eredménnyel végezte munkáját. S ha még hozzávesszük három gyermeke nevelésének gondját, a naplója tanúsága szerinti gyakori betegségeket, a hét kilométerre lakó orvost, akkor látjuk, milyen nagy léleknek kellett lennie, hogy az iskola falai közé ezekből a sötét gondokból semmit sem vitt be. Oda mindég üde lélekkel lépett be. Ahogyan egyik ma is élő tanítványa, *Rácz Károly* bácsi emlégeti: „Borzasztóan szerette a hivatását. Akkor vót nyugodt, amikor azt csinálhatta.”

Nagy szeretettel hajolt le kis tanítványaihoz. Mind a százegynéhány tanítványának maga metszett tollat libatollból. Sajátkezüleg faragta ki ceruzájukat, mert félt, hogy kitorik a hegyét, és pazarolják azt a drága pénzen vett ceruzát, amire akkoriban alig tudtak pénzt adni a szülők.

Megtanította tanítványait bodzából, meg fagyalbogyóból tintát főzni, hogy azért se kelljen pénzt adni. „A tintafőzés persze nem történt észrevétlenül. Ha Pista vagy Miska tintás volt homloktól könyökig, biztos, hogy otthon tintát főzött.”

A lúdtollal való írás muzsikája is megmaradt Gárdonyi fülében. „Írás óra alatt olyan sercegés volt az iskolában, mintha pecsenyét sütnének” — emlékezik vissza.

Mindég dicséerte tanítványai előtt a régebbi iskolások kiválóbbjait. Gyakran emlégette, hogy ez meg ez milyen jó volt olvasásból, a másik szármolásból.

Minden gyerek szerette volna, hogy ha elhagyja az iskolát, órála is így beszéljen a tanító bácsi. Ezért hát igyekezett mindenki. Ha valaki megbontotta a rendet, találó mondásokkal igyekezett azt helyrebillenteni. Sőt fokozta a mondások fegyelmező erejét az is, hogy azokba bevonta a kórusban s rimelve feléő osztályt.

Ha fecsegett a gyerek, azt mondta:

— A legrosszabb kerek.

— A legtöbbet nyikereg!... vágta rá kórusban az osztály.

Ha valaki az időt fecsegette, ezt kérdezte:

— Mit mond az angol?

— Az idő pénz! — mondta rá mindenki.

Ha meg rendtelenség volt, így szólt:

— Rend a lelke mindennek,

— Én megfelelek ennek! — felelték kórusban a gyerekek. Némelyik persze huncutságból így is mondta:

„En megfelelek kendnek!” De hát ezt szerencsére nem lehetett külön is hallani. Utána aztán csend lett és folyhatott a tanulás.

A rimek sokáig ott csengtek a kis Gárdonyi fülében. De megmaradtak emlékezetében azok a dalok is, amelyeket az iskolában Malyáta tanító bácsi tanított. Igaz, nem volt még akkor népdal az iskolában. Azt még abban az időben nem tartották iskolába illőnek. Özv. *Nagy Mátyásné* született Sályi Anna néni 86 évesen még ma is csóválja a fejét azon, hogy a mai iskolában ilyeneket is énekelnek. „Még a mi időnkben nem vót, hogy azokat a bálj nótákat, amikre ott táncolni szoktak, az iskolában is tanultuk volna.”

Ma igaz, már másképp vélekedünk a múlt századi iskola dalairól, azért mégis olvassunk el egyet belőlük, hiszen a kis Gárdonyi is buzgón fújta azokat sályi iskolatársaisal együtt:

Szépen dalol este a kis csalóány
 Úgy örül a lelkem vidító dalán,
 Elmerengve rajta úgy elhallgatom,
 Csak dalolj madárkám, kedves dalmokom.

Megmaradtak a rimes, versbe foglalt regulák, házi és életszabályok is nemcsak Gárdonyi, hanem minden Malyáta-tanítvány emlékezetében. Késő öregkorban is kivétel nélkül el tudták mondani, Búcsúzzunk hát mi is a hazamenetelkor mondott versikével Gárdonyi sályi iskolájától:

Menj az utcán csendesen,
 Amint illik, rendesen.
 Ne beszélgess, ne lármázz,
 Magadra mindig vigyázz.
 Térj az öregebbnek,
 Köszönj minden embernek.
 Légy bár kicsiny, avagy nagy,
 Mutasd meg, hogy diák vagy.
 Ha hazaérsz apádnak
 Csókolj kezét anyádnak.

Úlj azután csendesen,
 Ne háborgass senkit sem.
 Ha testvéreid vannak,
 Ők is reád vigyáznak.
 Amint viseled magad,
 Úgy indulnak utánad.
 Hogyha iskolába mész,
 Legyen nálad minden kész.
 Úgy, miként hazamenet:
 Köszönj és csókolj kezét.

Barsi Ernő

Gömör elfelejtett néprajzi írója: Komoróczy Miklós

A gömöri táj nem méltatlanul kapta az irodalomban a Gömörország elnevezést. Változatos, de egészében mégis egységes vidék. Északon magas hegyek emelkednek, délen szemet gyönyörködtető, kellemes dombság tölti ki a másik felét. A domhátak közti folyócskák, patakok futnak a tágas medence vizeit összegyűjtő Sajóba, amely szép nagy völgyi síkságtól kísérve búcsúzik a tájtól. Apróbb és nagyobb falvak, bányászvárosok, mezővárosok teszik népezzé a vidéket. Szinte minden megtalálható itt, ami egy „ország”-hoz kell.

Ezt a jellegzetes történeti és földrajzi egységet azonban meglehetősen elhanyagolta a néprajzi kutatás. Számos kisebb cikkből, könyvből, valamint nem néprajzi jellegű munkák részleteiből fogalmat alkothatunk ugyan Gömör népi műveltségéről, de ez a kép töredékes, nem tükrözi a táj nagy múltját és kulturális sokszínűségét, gazdagságát. Valamelyes változás csak a közelmúltban kezdett mutatkozni. A gömöri szlovák kutatások is az utóbbi időben kezdtek föltündülni. A Rimaszombatban megjelenő *Gemer* című évkönyvben szlovák és magyar tárgyú tanulmányok egyaránt olvashatók. 1974-ben a Madách Kiadónál látott napvilágot *Ag Tibor* gyűjteménye, az *Édesanyám rózsafája*, amely jórészt gömöri népdalokat tartalmaz.

Ebben a kitekintésben van jelentősége emlékezni arra a *Komoróczy Miklósr*a, aki ugyan nem tartozott a legkiválóbb etnográfusok közé, de mindmáig az egyetlen — mai fogalmaink szerint is — néprajzi összefoglalást írta a szlovákok és magyarok lakta Gömörről.

Komoróczy Miklós Ede 1863-ban született Borsodtapolcsányban (ma Dédestapolcsány), régi gömör—borsod—nógrádi köznemesi családból. Életének első felét két önéletrajzi jellegű adatközléséből ismerjük. Az egyik 1899-ben jelent meg *Szinnyey József* munkájában¹; a másikat Gömör—Kishont vármegye monográfiája tartalmazza². Érdekes közelebbről megismerkedni vele, jóllehet az életrajzok nem a későbbi néprajzi gyűjtőt, hanem a kor jellegzetes figuráját: a szépirodalommal próbálkozó és újságíróskodó dzsentrit állítják elénk. A fővárosban szerencsét kereső, majd egy vidéki kisváros kulturális életében helyét megtaláló értelmiségi alakját példázzák.

Életének első évtizedei igen változatosan alakultak. Talán későbbi nyugtalan jellege nyilvánult meg már abban is, hogy középiskoláit négy városban: Rimaszombatban, Kassán, Lőcsén és Budapesten végezte. Ezután a budapesti Népszínházhoz (a későbbi, s azóta már lebontott Nemzeti Színházhoz) szerződött, miközben 1883/1884-ben az Országos Színművészeti Akadémiát látogatta. Vidéki színész lett. Hol és meddig, nem

¹ Szinnyey József: Magyar írók élete és munkái. VI. k. Bp. 871—872. old.

² Bp. év nélkül, valószínűleg 1903-ban, 386—387. old.